

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ СИСТЕМИ ЕМПІРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF A SET OF EMPIRICAL INDICATORS OF THE LEVEL OF SOCIAL SAFETY AND SECURITY OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Стаття присвячена розгляду принципів розробки критеріїв і показників для оцінки відповідності освітніх реформ вимогам соціальної безпеки. Авторами визначається сутність понять «освітнє середовище», «освітній простір». Встановлено, що головною умовою збереження соціальної безпеки освітнього середовища є його оцінювання. У статті запропоноване власне визначення поняття «соціальна безпека», представлена авторська модель критеріїв і показників вимірювання рівня соціальної безпеки освітнього середовища.

Ключові слова: оцінювання реформ, освітнє середовище, освітній простір, соціальна безпека, критерії, показники, індикатори, соціальна ексклюзія, управління освітою.

Стаття посвящена рассмотрению принципов разработки критериев и показателей для оценки соответствия образовательных реформ требованиям социальной безопасности. Авторами даётся определение понятий «образовательная среда», «образовательное пространство». Установлено, что главным условием сохранения социальной безопасности образовательной среды является её оценка. В статье предложено собственное определение понятия

«социальная безопасность», представлена авторская модель критериев и показателей измерения уровня социальной безопасности образовательной среды.

Ключевые слова: оценка реформ, образовательная среда, образовательное пространство, социальная безопасность, критерии, показатели, индикаторы, социальная эксклюзия, управление образованием.

The article is devoted to the consideration of the principles of developing criteria and indicators for evaluation the compliance of educational reforms with the requirements of social safety and security. The authors define the concepts of "educational environment", "educational space". There are shown in the article that the evaluation of reforming the educational environment is the main condition for preserving the social safety and security of it. The authors proposed their own definition of the concept of "social safety and security", presented the author's model of criteria and indicators of measuring the level of social safety and security of the educational environment.

Key words: evaluation of reforms, educational environment, educational space, social safety and security, criteria, indexes, indicators, social exclusion, education management.

УДК 316.334

Мосійчук Т.Є.

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Крапива І.В.

кандидат соціологічних наук

Постановка проблеми. В умовах кардинального реформування протягом останніх років освітньої системи України виникає питання про застосування відповідного інструментарію, який дозволить оцінити ефективність цих реформ. Згідно з новим Законом «Про вищу освіту» та з нещодавно прийнятим Законом «Про освіту» передбачається подальший розвиток в Україні системи освіти на основі педагогіки співробітництва. Перш за все, мова йде про формування новітніх взаємодій на рівнях «учень–викладач», «учень–учень». Таким чином, навчальні заклади України, в тому числі виші, перетворюються в соціально значуще середовище, що передбачає створення умов для розвитку соціально значущих якостей особистості учня/студента як громадянина. Крім того, навчальний заклад повинен стати соціально безпечним освітнім середовищем, що створює адекватні умови розвитку майбутніх громадян суспільства з їх подальшою індивідуальною інтеграцією в соціально-економічний простір з метою формування активних суб'єктів економічної діяльності, з метою їх працев-

лаштування, зайняття ними власної фахової ніші в соціальній структурі суспільства. Проте для того, щоб реформування мало позитивні наслідки для політичної, економічної, соціальної стабільності держави, в першу чергу необхідно забезпечити дотримання та захист прав і свобод суб'єктів, які залучені до освітнього середовища, адже забезпечення індивідуальної безпеки є базовим чинником формування соціальної безпеки.

У прикладній соціології досить важливим є питання визначення критеріїв, показників, індикаторів, які ляжуть в основу оцінювання будь-якої реформи. Проте в умовах оцінювання комплексної та особистої безпеки освітнього середовища українська соціологія стикається з ланкою проблем. Перш за все, це відсутність єдиного підходу до вивчення безпеки освітнього середовища; відсутність чіткої операціоналізації цього поняття, і, як наслідок, відсутність системи показників та індикаторів для її дослідження. Саме це, на нашу думку, обумовлює той факт, що у вітчизняній соціології досить активно розглядається пи-

тання безпеки з позиції якості життя громадян суспільства, втім, безпека не виокремлюється як об'єкт галузевих досліджень, наприклад, у контексті безпеки освітнього середовища.

Крім того, слід враховувати, що, з одного боку, освітнє середовище впливає на формування особистості учня/студента, на його соціалізацію, а з іншого боку, воно може чинити на нього негативні впливи психологічного, інформаційного та соціального характеру. І оскільки студенти як представники активного населення країни здатні впливати на формування культури безпеки (національної, соціально-економічної, політичної тощо), їх безпека і захищеність – запорука подальшого розвитку нації. Освітнє середовище грає одну з найважливіших ролей в цьому процесі. Адже сформована у студента в процесі навчання культура безпеки в подальшому буде продукуватися їм у своєму особистому соціальному просторі і в тому соціальному середовищі, де він згодом буде функціонувати.

Враховуючи вищесказане, відзначимо протиріччя між, з одного боку, актуальністю дослідження соціальної безпеки суб'єктів освітнього середовища, яка розвиває, зберігає і підтримує людський потенціал країни та має багатофакторну детермінацію, а з іншого – недостатнім врахуванням цього складника під час розробки системи показників для оцінки освітніх реформ, що нівелює процес оцінювання як інструмент управлінської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема виконання вищою освітою певних специфічних функцій, а також її розгляд у контексті соціальних змін розглядається багатьма українськими та російськими вченими, зокрема, в роботах О.М. Алексюка, В.І. Астахової, О.О. Андреєва, І.В. Бестужева-Лади, Л.М. Герасіної і А.Д. Ятченка, Г.В. Жовтої, Т.Г. Каменської, Г.П. Клімової, М.П. Лукашевича, В.В. Миронова, О.І. Навроцького, В.Я. Нечаєва, Л.Я. Рубіної, М.М. Руткевича, О.Л. Скідіна, М.Х. Тітми, Ф.Р. Філіппова, Ю.О. Чернецького, Ф.Е. Шереги і В.Г. Харчевої, І.І. Шеремет, О.О. Якуби тощо.

Проте визначена нами проблемна ситуація в українському теоретичному та емпіричному дискурсах малодосліджена. Натомість у вітчизняній соціології мають місце здобутки з розробки показників та індикаторів вимірювання певних соціальних процесів, зокрема тих, що стосуються інституту освіти. Л.Ф. Камінська аналізує процес реформування системи освіти та пропонує критерії успішності процесу її реформування. О.А. Вершиніна розробляє і пропонує для оцінки реформування вищої школи використовувати багаторівневу систему показників, що включають чинники макросередовища, чинники мікросередовища, характеристики нововведення, інноваційну поведінку науково-педагогічної інтелігенції.

М.В. Туленков пропонує власну систему критеріїв для оцінювання загальної ефективності організаційної взаємодії в соціальному управлінні. В.Л. Погрібна розробляє систему критеріїв ефективності професійної діяльності. В.В. Горбов досліджує та розробляє показники для здійснення соціального аудиту в освітній сфері (зокрема, аудиту якості підготовки фахівців). М.П. Очкасова розробляє основні критерії та показники інституціоналізації приватної вищої освіти в Україні. О.В. Олійник розробляє систему показників та індикаторів, яка уможливіє оцінку перебігу процесів включення молодого покоління у функціонування основних сфер суспільного життя (процес соціалізації).

Отже, слід констатувати, що наукові дискусії серед сучасних соціологів свідчать про значущість розробки стандартизованої системи показників для оцінки освітніх реформ.

Постановка завдання. У цій статті ми ставили за мету розробити критерії для оцінки освітніх реформ та показники соціологічного вимірювання рівня соціальної безпеки освітнього середовища. Для досягнення цієї мети нами була розглянута сутність поняття «освітнє середовище», визначені умови соціальної безпеки цього середовища та представлена власна модель критеріїв і показників для оцінки реформ в умовах формування безпеки освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному українському знанні соціальна безпека освітнього середовища поки що не стала об'єктом соціологічної рефлексії, тому визначення поняття «освітнє середовище» може бути запозичене в педагогічній науці. Так, російські дослідники І.О. Баєва, Є.О. Клімов, В.В. Рубцов, В.І. Панов та інші розвивають напрямок «Безпека освітнього середовища», в рамках якого освітнє середовище розглядається як середовище, спеціально змодельоване освітньою установою відповідно до пізнавальних інтересів учнів, з урахуванням можливостей його педагогічного колективу, а також структури освітньої системи, традицій і особливостей соціокультурного середовища, для реалізації учня/студента як суб'єкта пізнання та забезпечення його індивідуальності [1, с. 95].

Хоча в деяких педагогічних працях поняття «освітнє середовище» і «освітній простір» використовуються як синоніми, на нашу думку, слід розмежувати ці поняття, оскільки вони не є тотожними. Найважливішою відмінною рисою простору є можливість його існування тільки щодо будь-якого суб'єкта (індивідуального або сукупного), для якого воно має певну значимість [2, с. 56].

Чимало дослідників трактують освітній простір як існуюче в соціумі «місце», де суб'єктивно

задається безліч відносин і зв'язків, де здійснюються спеціальні діяльності різних систем (державних, громадських і змішаних) з розвитку та навчання індивіда і його соціалізації. Також можливо існування індивідуального освітнього простору, становлення якого відбувається в досвіді кожного [3, с. 69].

У нашій статті ми оперуємо поняттям «соціальне середовище», адже це поняття має більш широкий спектр застосування. Під час його розгляду доречно опиратися на визначення І.О. Баєвої та В.В. Семікініна, в якому освітнє середовище розглядається як психолого-педагогічна реальність, що містить у собі спеціально організовані умови для формування та розвитку особистості учнів/студентів, які залучені до соціального та просторово-предметного оточення [4, с. 9].

Разом з тим під час визначення поняття «соціальне середовище» та розгляду умов соціальної безпеки цього середовища ми прагнемо вийти за межі концепції особистісно-орієнтованої освіти, яку розвивають російські дослідники. Адже українські науковці та освітяни згідно із Законом України «Про освіту» повинні формувати в освітньому середовищі партнерські відносини. Мова йде про гармонічне співвідношення інтересів усіх суб'єктів освітнього середовища. Тому, на нашу думку, соціальна безпека освітнього середовища (вища школа, середня школа) залежить від умов, обставин, конкретних суб'єктів дії в просторово-предметному оточенні (МОН, адміністрація навчальних закладів, педколектив, учні/студенти).

Базуючись на визначенні соціальної безпеки В.М. Кузнєцова [5, с. 161], який розробив структуру ключових понять соціальної безпеки як галузі соціологічного знання, соціальна безпека визначається нами як сукупність заходів:

- щодо захисту життєвоважливих цілей, ідеалів, цінностей, інтересів соціальних суб'єктів макро- і мікрорівнів суспільства;

- з розвитку та підтримки соціальної структури та відносин у суспільстві, а також соціальних інститутів, що сприяють відтворенню людського потенціалу країни;

- щодо захисту суспільства та держави від деструктивних внутрішніх змін і зовнішніх впливів.

Тому система освіти як один з основних інститутів соціалізації повинна розвиватися, насамперед, як соціально безпечне середовище, а освітні установи повинні сприяти розвитку соціально значущих якостей особистості учня/студента як громадянина, а також гарантувати його соціально-психологічне благополуччя і захищеність.

Згідно з новим Законом України «Про освіту» перед системою освіти загалом та вищою школою зокрема стоїть завдання не лише про-

фесійної підготовки, а й виховання майбутнього фахівця; формування особистісних та професійних компетентностей; формування навичок життя в багатокультурному суспільстві та особистісного спілкування, в тому числі на рівні міжетнічних і культурних відносин; формування у нього готовності вирішувати особисті й суспільно значущі проблеми, включаючи готовність забезпечувати власну соціальну безпеку та безпеку всього суспільства.

На думку П.О. Кислякова [6, с. 48], соціально безпечне середовище вишу покликане виконувати такі функції:

- адаптивна – забезпечує студенту адекватні умови його розвитку, а також почуття психосоціального благополуччя, задоволення потреби в безпеці;

- формуюча – формує здоровий і безпечний спосіб життя студента, задаючи ті чи інші стереотипи, моделі, «коридори» руху по життю;

- освітня – виступає в якості психолого-педагогічної методології, визначаючи систему професійних дій педагога; здійснює організаційний, навчально-виховний вплив на діяльність студентів як суб'єктів освіти.

Таким чином, доречно розглядати соціальну безпеку освітнього середовища як стан організаційних, просторово-предметних і соціально-психологічних аспектів освітнього середовища, які забезпечують життя і здоров'я всіх суб'єктів освіти, виступають умовою для розвитку та формування особистості учнів, забезпечують правову, соціальну, психологічну, інформаційну захищеність учасників освітнього процесу [7, с. 28].

Необхідно розуміти, що для сучасної України актуальним є розвиток творчої, соціально відповідальної особистості, яка активно включена в процеси формування прогресивного суспільства. Тільки в умовах формування соціально безпечного освітнього середовища можливо реалізувати ці вимоги. При цьому слід розуміти, що захист молодого покоління в межах освітньої системи не дозволить молодим фахівцям стати потенційними жертвами соціальної ексклюзії. Разом з тим до прийняття Закону «Про вищу освіту» у 2014 р. студенти реально оцінювали ситуацію, за якої вони можуть підлягти процесам ексклюзії і можуть бути інклюзовані в різні маргінальні та соціально депривовані категорії населення.

Власне дослідження, що було проведене у квітні–травні 2014 р. серед студентів денної форми навчання Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (методом анкетування було опитано 378 студентів, помилка вибірки не перевищувала 5% (з імовірністю 0,95), тип вибірки – серійна) свідчить про те, що респонденти не повністю усвідомлювали сутність поняття «соціальна безпека». Студенти

ідентифікували її (за суб'єктивними факторами) як економічну стабільність (74,7%), політичне благополуччя (43%) та ефективну зайнятість і захист працівників у сфері праці (36,1%). Тобто соціальна безпека, на думку студентів, виражалася в захисті населення від ексклюзії від засобів існування. Разом із тим такі показники, як подолання бідності та соціальної нерівності (20,6%), доступність соціальних послуг для більшості населення (16,9%), задоволеність людей своїм життям (28,2%) за значимістю перебували на останньому місці. Тільки п'ята частина студентів усвідомлювала, що невиконання цих умов призводить до масової соціальної ексклюзії, і нівелюються умови соціальної безпеки взагалі. 60,7% студентів потенційно відчували інклюзію у світ небезпечних життєвих стратегій (безробіття, пошук роботи за кордоном).

Тобто проектування соціально безпечного освітнього середовища є актуальною умовою для зниження ризиків і загроз безпеці фізичному, психічному та соціальному благополуччю студентів.

На нашу думку, головне завдання держави в умовах реформування освітньої системи – це створення системи своєчасної ефективної оцінки та прогнозу рівня соціальної безпеки освітнього середовища для попередження і ослаблення небезпек, загроз, ризиків, які можуть мати деструктивний вплив на систему освіти і суспільство в цілому. Проведення постійних соціологічних замірів у форматі моніторингових досліджень і спостереження за значеннями індикаторів дозволить діагностувати можливі ризики і попередити їх на початковому етапі реформування. А досягнення порогового значення індикаторів або близького до нього буде свідчити про низьку ефективність реформування. При цьому **порогове (граничне) значення індикаторів** соціальної безпеки визначається нами як кількість індикаторів, що чисельно відображають допустимі соціальні зв'язки в межах інституту освіти, недотримання яких перешкоджає нормальному функціонуванню різних елементів системи освіти, що загрожує соціальній безпеці суспільства і держави в цілому.

Крім того, стоїть завдання розробки критеріїв і показників, які є підставою для моніторингу стану соціальної безпеки, а також для виявлення загроз і чинників соціального ризику для освітнього середовища.

Одним з основоположних компонентів оцінювання є визначення показників і критеріїв, які ляжуть в основу оцінки реформи.

У широкому розумінні критерії являють собою ознаку досліджуваного об'єкта, який допомагає здійснити його оцінку; під критеріями можна розуміти ознаки, згідно з якими здійснюється оцінка і визначається класифікація чого-небудь.

У нашій статті під критерієм розуміється ознака, на підставі якої здійснюється оцінка реформ. Окрім цього, як відзначають В.В. Мальцев [8, 2005] і В.Л. Погрібна [9, 2008], загальна система критеріїв повинна будуватися на основі певного набору принципів, а саме:

1. Принцип конструктивності. Кожному критерію окремо і реформі в цілому повинна відповідати чітка і ефективна методика оцінювання.

2. Принцип точності. Для кожного критерію слід точно визначити, якій характеристиці (новизні, ефективності, доступності тощо) діяльності цей критерій відповідає, і в чому саме полягає ця характеристика.

3. Принцип сприяння. Методика оцінювання, яка відповідає кожному критерію, повинна давати оцінку саме тій властивості, на якій базується цей критерій.

4. Принцип структурованості. Загальна система критеріїв повинна бути розбита на підсистеми, кожна з яких орієнтована на певну групу користувачів.

5. Принцип функціональної повноти. Чітко повинно бути визначено, для вирішення яких завдань розроблена певна система критеріїв або її підсистема, і показано, що всі ці завдання дійсно вирішуються.

6. Принцип системності. Всі критерії повинні бути не випадковим набором, а цілісною системою з достатньо високим рівнем організації.

7. Принцип доступності. Кожна виділена підсистема всієї системи критеріїв і відповідні методики аналізу повинні бути доступними тій групі дослідників, для яких вони призначені.

8. Принцип відкритості. Система критеріїв повинна допускати досить просте розширення і, якщо потрібно, узагальнення (адже будь-яка сфера професійної діяльності розвивається, вдосконалюється, і разом з нею повинні розвиватися відповідні системи критеріїв її оцінювання).

У свою чергу, критерії виступають підставою для угруповання показників. У широкому розумінні показник – це доступна спостереженню і вимірюванню під час збору первинної соціологічної інформації характеристика однієї сторони ознаки об'єкта, що вивчається, він надає кількісну та якісну інформацію про властивості даного об'єкта. На думку І.В. Бестужева-Лади, **соціальний показник** – це «операційна характеристика соціально значущого явища або процесу, яка відображає його властивості, зв'язки або відносини і є одночасно інструментом вимірювання останніх» [10, с. 129–130]. Як інструмент соціологічного вимірювання показник має вигляд деякої думки про наявність або відсутність, а також інтенсивність прояву визначеної емпірично спостережуваної властивості

об'єкта. Показники займають проміжне положення між абстрактним поняттям, що відображає неспостережувану сутність об'єкта, та індикаторами, що фіксують доступні прямому спостереженню та вимірюванню ознаки об'єкта.

Для свого розкриття соціальний показник потребує визначення індикаторів, які відображатимуть таке значення показника, на підставі якого можливо провести оцінку об'єкта або процесу.

Російський дослідник Ф.М. Бородкін [11, с. 67] зазначає, що російськомовні автори не бачать великої різниці між поняттями «показник» та «індикатор» і тому не вважають за потрібне обговорювати проблему їх визначення.

Ми дозволимо собі не погодитися з позицією тих авторів, які не поділяють ці поняття. Під **соціальними індикаторами** ми розуміємо кількісні показники зміни соціально значущих величин, що мають особливе значення для аналізу ситуації і прогнозування тенденцій її розвитку, а також оцінки результатів впровадження реформ з метою контролю та планування подальшого розвитку ситуації.

Отже, беручи за основу визначені нами рівні оцінки [12, с. 137–138] різних соціальних процесів, а також враховуючи системи критеріїв і показників безпеки, які розробляють інші автори [13; 14; 15; 16; 17], нами була запропонована авторська система критеріїв і показників для оцінки стану безпеки освітнього середовища в умовах його реформування (див.

табл. 1). Обґрунтування та побудова системи емпіричних показників базувалися на методологічних принципах, що обумовлені феноменологічною теорією та концепцією соціального конструювання реальності. Дана система має незакінчений вигляд і може змінюватися відповідно до дослідницьких завдань конкретного дослідження. Проте необхідність створення такої моделі критеріїв і показників обґрунтовується нами необхідністю переведення загальних положень, абстрактних понять у систему конкретних вимірів, складників соціальної безпеки, які, на наш погляд, дадуть можливість опрацювання соціальної безпеки як об'єкта дослідження на емпіричному рівні та сприятимуть подальшому розвитку соціології соціальної безпеки.

1. Критерій законодавчого закріплення пріоритету безпеки в освітньому середовищі
Показники:

– Наявність законодавчого затвердження пріоритету безпеки в Законах України і положеннях, що регламентують діяльність в освітньому середовищі;

– Закріплення в законодавчих актах рівного доступу до здобуття вищої освіти;

– Наявність заходів, спрямованих на профілактику ксенофобії:

1) Відсутність серед суб'єктів освітнього середовища проявів ксенофобії (етнокультурної, релігійної);

2) Наявність заходів по формуванню толерантності в освітньому середовищі, вмінню жити в мультикультурному суспільстві:

Таблиця 1

Система критеріїв і показників для оцінки стану безпеки освітнього середовища в умовах реформування вищої школи

Рівні дослідження безпеки освітнього середовища	Критерії оцінки
Соціетальний Критерії безпеки освітнього середовища з позиції суспільства та держави в цілому	1. Критерій законодавчого закріплення пріоритету безпеки в освітньому середовищі
Інституціональний Критерії безпеки на рівні соціального інституту освіти	2. Критерій ресурсних можливостей освітнього середовища для особистісного розвитку її суб'єктів
Організаційно-середовищний Критерії безпеки в межах просторово-предметного оточення (ВНЗ, школа)	Для адміністрації: 3. Критерій безпеки життєдіяльності в професійному середовищі 4. Критерій соціальної взаємодії Для викладачів: 5. Комунікативний критерій Для студентів: 6. Критерій соціально-психологічної стійкості студентів у процесі адаптації та інтеріоризації до навчального процесу і до зовнішніх факторів
Індивідуально-особистісний Критерії, що стосуються особистої безпеки суб'єктів освітнього середовища	Для викладачів: 7. Мотиваційний критерій 8. Когнітивний критерій Для студентів: 9. Практичний критерій

– Відсутність проявів насильства (фізичного і психологічного) щодо суб'єктів освітнього середовища;

1) Захист цінності людського життя.

2) Гарантування гідного рівня життя різних суб'єктів освіти завдяки виплаті зарплат і стипендій.

2. Критерій ресурсних можливостей освітнього середовища для особистісного розвитку її суб'єктів

Показники:

– Міжвідомча взаємодія із зовнішніми соціальними інститутами;

– Участь у формуванні ефективної моделі працевлаштування випускників;

– Закріплення цілей, норм, технологічних процедур, які будуть забезпечувати стабільність освітньої системи незалежно від ротації кадрів;

– Створення можливості для формування кар'єри науково-педагогічного складу університету;

– Забезпечення рекреаційної бази для фізичного, психологічного відновлення суб'єктів освітнього процесу;

– Створення умов для академічної мобільності.

3. Критерій безпеки життєдіяльності в професійному середовищі

Показники:

– Профілактика нещасних випадків у навчальних закладах;

– Підвищення рівня індивідуальної захищеності суб'єктів освітнього середовища шляхом формування механізмів організації більш безпечної поведінки в навчальному закладі;

– Розробка та впровадження етичних кодексів, пам'яток по соціально-психологічному саморегулюванню та підтримці соціально-психологічної усталеності в колективі;

– Формування правової обізнаності студентської молоді, з метою оволодіння вміннями та навичками правового самозахисту;

– Забезпечення умов збереження здорового способу життя та створення умов для уникнення проявів віктимної поведінки;

– Створення умов безпеки життєдіяльності в межах інфраструктури освітнього простору (протипожежна, екологічна, антитерористична захищеності);

– Створення умов для повноцінного використання матеріально-технічної бази університету його співробітниками та студентами.

4. Критерій соціальної взаємодії

Показники:

– Створення сприятливого морально-психологічного клімату в колективі і діяльність по його підтримці;

– Підтримка комфортного соціально-психологічного самопочуття суб'єктів взаємодії в межах інфраструктури ВНЗ;

– Створення умов для формування почуття впевненості в майбутньому щодо своєї зайнятості та доходу;

– Створення умов для ефективного виконання професійної діяльності;

– Створення умов для соціально-психологічної сумісності суб'єктів взаємодії в процесі комунікації;

– Формування умов для міжособистісної і групової інтеграції;

– Запобігання появі конфліктних ситуацій;

– Розробка нормативно-правового забезпечення щодо функціональних обов'язків в ієрархії статусів та ролей суб'єктів професійної діяльності;

– Формування умов для дотримання професійної етики та професійної культури освітян на рівнях «викладач–викладач», «викладач–студент».

5. Комунікативний критерій

Показники:

– Використання в професійній діяльності діалогічного стилю педагогічного спілкування;

– Формування позитивного вербального простору в професійному та студентському середовищі;

– Уміння запобігати та вирішувати конфлікти конструктивним способом;

– Демонстрація високої мовної культури (відсутність слів-паразитів, ненормативної лексики, чистота мови);

– Уміння зберігати емоційну рівновагу;

– Сформованість професіоналізму викладача, який дозволяє забезпечувати психологічний сприятливий клімат усередині колективу та студентського середовища в різних комунікативних ситуаціях;

– Володіння практичними навичками ділового демократичного спілкування (вміння вислуховувати, розуміти, переконувати, роз'яснювати, полемізувати);

– Прояв доброзичливості та ввічливості в спілкуванні зі студентами;

– Уміння формувати стратегії активної взаємодії з колегами та студентами;

– Здатність організовувати спільну діяльність для досягнення спільних цілей;

– Уміння мотивувати студентів до роботи;

– Відсутність порушень навчальної дисципліни, що дезорганізує освітній процес;

– Розвиток у студентів духовно-етичних і моральних якостей;

– Формування інформаційно-психологічної безпеки студентів (захищеність психіки від впливу негативних інформаційних факторів, що загрожують деформації свідомості та поведінки);

– Наявність у студентів знань щодо цілей, методів і засобів сучасного маніпулювання свідомістю людей;

– Наявність у студентів навичок інформаційно-психологічного самозахисту через контролювання залежності від зовнішніх впливів.

6. Критерій соціально-психологічної стійкості студентів у процесі адаптації та інтеріоризації до навчального процесу і до зовнішніх факторів

Показники:

- Здатність зберігати врівноваженість у середовищі з певними параметрами, в тому числі психотравмуючої дії;
- Наявність професійної підготовки студентів з питань безпеки;
- Сформованість культури безпеки;
- Наявність умінь оперативно орієнтуватися в нестандартних ситуаціях;
- Установка на дотримання заходів безпеки;
- Знання методів саморегуляції;
- Сформованість психофізичних якостей щодо виконання навчальної і професійної діяльності, умінь долати психологічні стреси;
- Знання правил безпекової поведінки в натовпі, як не піддаватися паніці, страху і стресу;
- Розвиненість інстинкту самозбереження (вміння якісно оцінити небезпечну ситуацію);
- Оволодіння методами поведінки в ризикованих та екстремальних ситуаціях (ідентифікувати небезпеку, тобто розпізнати небезпеку по її ознаках, визначити її характер, розробити план дій по запобіганню небезпеці, тобто жити заходів щодо мінімізації збитку шляхом виконання адекватних ступеню небезпеки заходів; і, нарешті, ліквідувати негативні впливи небезпечних факторів);
- Наявність навичок соціальної взаємодії в соціумі, із соціальним середовищем, що виключає конфліктні відносини:
- Задоволеність відносинами з викладачами та адміністрацією;
- Задоволеність відносинами зі студентами.

7. Мотиваційний критерій (включає особистісні якості та мотиви в професійній діяльності викладачів)

Показники:

- Інтерес до роботи в освітній установі;
- Прагнення до творчості;
- Регулярне оновлення навчальних програм;
- Застосування у викладацькій діяльності новітніх навчальних технологій;
- Робота у творчій команді, колективі над організацією спільних досліджень, над написанням науково-дослідницьких проектів тощо;
- Усвідомлення відповідальності перед суспільством та професійною групою за результати своєї роботи;
- Здійснення якісної роботи відповідно вимогам МОН, а також виконання всіх професійних обов'язків згідно зі статусом та посадовою інструкцією;
- Здатність до самоорганізації та самоосвіти;

- Уміння мотивувати, заохочувати студентів під час навчального процесу з урахуванням їхньої індивідуальності для створення ситуації успіху;
- Наявність індивідуального стилю педагогічної діяльності.

8. Когнітивний критерій (сприйняття та обробка викладачем інформації, що необхідна для педагогічної діяльності):

Показники:

- Володіння і вміння оперувати основними поняттями, категоріями і закономірностями в межах дисциплін, що викладаються;
- Організація освітньої діяльності, вміння проводити високоефективні, творчі, продуктивні, пізнавальні заняття із залученням сучасних, новітніх форм навчальної роботи;
- Опанування педагогічного мистецтва та методичних прийомів, необхідних у викладацькій роботі;
- Наявність гностичних здібностей (педагогічної чутливості), за допомогою яких педагог вивчає студента, колектив загалом, педагогічний досвід колег.

9. Практичний критерій (передбачає оцінку рівня сформованості у майбутніх бакалаврів / магістрів професійних знань, навичок і умінь)

Показники:

- Усвідомлення значущості й потреби освоєння фаху та оволодіння компетентністю у сфері професійної діяльності;
 - Вільне володіння репродуктивними знаннями і формування власних творчих здобутків;
 - Наявність аналітичних навичок;
 - Наявність проєктувальних навичок;
 - Наявність комунікативних навичок;
 - Наявність креативних навичок;
 - Наявність умінь оперувати інформацією з різних джерел;
 - Наявність навичок планування та конструювання дій у професійній діяльності;
 - Уміння здійснювати оціночну діяльність;
 - Сформованість почуття відповідальності;
 - Уміння поважати думки інших людей;
 - Мотивація здобуття знань задля їх використання в роботі;
 - Спрямованість на самореалізацію;
 - Участь у науково-творчій діяльності в процесі навчання;
 - Відчуття своєї значущості в професійній сфері, а також важливості та необхідності діяльності для інших;
 - Наявність навичок гнучкості та адаптивності в процесі спільної діяльності;
 - Сформованість дискурсивної свідомості (студент може пояснити реальні та достатні передумови, причини, мотиви своєї діяльності, визначити реакцію оточуючих, представити свою діяльність у спектрі всіх можливостей).
- Висновки з проведеного дослідження.**
Представлені в статті положення свідчать

про те, що для соціологів, які вивчають процеси реформування освітньої системи, особливого значення набуває вивчення соціальної безпеки освітнього середовища. Вироблення визначення цього поняття, систематизація загальних критеріїв і показників дає можливість вивчати культуру безпеки в окремому освітньому просторі, а також у порівнянні з іншими елементами освітнього середовища для обміну позитивним досвідом, для формування соціальних технологій культури безпеки. Крім того, на нашу думку, організація соціологічних досліджень освітнього середовища вишів України за критерієм соціальної безпеки дозволить підвищити ефективність реформування в умовах впровадження нового Закону «Про освіту».

Висновки статті зумовлюють розроблення концептуальної моделі соціальної безпеки. Крім того, вивчення соціальної безпеки освітнього середовища має стати новим напрямком наукових досліджень і соціальної практики, тому що є запорукою національної безпеки країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кучер В.А. Сравнительный анализ педагогических моделей образовательной среды В.А. Ясвина и В.И. Панова. Сибирский педагогический журнал. 2011. № 5. С. 90–97.
2. Колесникова И.А. Педагогическая реальность: опыт межпарадигмальной рефлексии. Санкт-Петербург: Детство-Пресс, 2001. 286 с.
3. Якушкина М.С. Образовательная среда и образовательное пространство как понятия современной педагогической науки. Человек и образование. 2013. № 2. С. 66–69.
4. Баева И.А., Семикин В.В. Безопасность образовательной среды, психологическая культура и психическое здоровье школьников. Журнал «Известия государственного педагогического университета им. А.И. Герцена». 2005. Т. 5. № 12. С. 7–19.
5. Кузнецов В.Н. Социология безопасности: учебное пособие. М., 2007. 423 с.
6. Кисляков П.А. Психологический мониторинг образовательной среды вуза по критерию социальной безопасности студентов. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2014. № 2. С. 47–54.
7. Гаязова Л.А. Обеспечение комплексной безопасности образовательной среды и ее психологическое сопровождение. Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. № 142. СПб., 2011. С. 27–32.
8. Мальцев В.В. Громадська думка у системі оцінки діяльності органів внутрішніх справ України: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2005. 200 с.
9. Погрібна В.Л. Соціологія професіоналізму: монографія. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2008. 334 с.
10. Бестужев-Лада И.В. Социальное прогнозирование. Курс лекций. М.: Педагогическое общество России, 2002. 392 с.
11. Бородкин Ф.М. Социальные индикаторы – что это такое. Мир России. 2004. Т. 13. № 4. С. 62–101.
12. Мосийчук Т., Крапива И. Контекстность высшего образования как фактор безопасности социально-профессиональных отношений. Социология: теория, методы, маркетинг. 2016. № 2. С. 133–140.
13. Журавлёва А.С., Ковалёв В.П. Критерии, показатели и уровни сформированности профессиональной компетентности будущего бакалавра профиля «Начальное образование» к работе в инновационном общеобразовательном учреждении. Вестник Марийского государственного университета. 2015. № 4 (19). С. 30–33.
14. Кайдалова Л.Г., Альохина Н.В. Психологічна та соціальна компетентності майбутніх фахівців. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2009. № 4. С. 40–43.
15. Кисляков П.А. Социальная безопасность личности: функциональные компоненты и направления формирования. Современные исследования социальных проблем. 2012. № 5 (13). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-bezopasnost-lichnosti-funktsionalnye-komponenty-i-napravleniya-formirovaniya.pdf> (дата звернення: 04.05.2018).
16. Огородников А.Ю. Формирование инновационного потенциала руководителей в системе образования. Образование и наука. 2014. № 9. С. 34–50.
17. Поплавська О.М. Стратегія соціальної безпеки України в умовах глобалізаційних змін. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2015. № 2. С. 137–143.